

TernovácZ Bálint

Levéltári kutatás Dubrovnikban (Raguzában)

*Tapasztalatok a középkori Észak-Balkánra vonatkozó legjelentősebb iratanyagot őrző levéltárról **

2018. március 12–17. között az Új Nemzeti Kiválóság Ösztöndíj Pályázat támogatásának köszönhetően a dalmáciai Dubrovnik városában folytattam levéltári kutatásokat. A pályázatra benyújtott projektem Bosznia középkori egyháztörténetével foglalkozott, a kutatóút során az e témára, valamint a középkori raguzai-boszniai kapcsolatokra vonatkozó források összegyűjtését tűztem ki célul.

A dalmáciai kereskedővárost Velence a 13. század elejétől kezdve fokozatosan a maga fennhatósága és szoros ellenőrzése alá gyűrte, majd 1358-ban a zárai békével I. (Nagy) Lajos magyar király uralma alá került. A magyar korona alatt gyors és dinamikus fejlődés évtizedei következtek, és megalakult a Raguzai Köztársaság (Respublica Ragusina). A középkori Magyar Királyság 1526-os elestével a Köztársaság egyre nagyobb önállóságra tett szert, a tengeri kereskedelemben Velence vetélytársa lett. 1667-ben a várost hatalmas erejű földrengés rázta meg, amely során a középkori épületek többsége – és velük tetemes mennyiségű levéltári anyag – semmisült meg. E katasztrófa után, az elpusztult épületek helyén épült fel a mai, döntően barokk stílusú Óváros. 1808. január 31-én Napóleon marsallja, Auguste Frédéric de Marmont megszüntette a Raguzai Köztársaságot, és a francia befolyás alatt álló Illír tartományhoz csatolta. Ezen esemény miatt az 1808-as év fontos korszakhatárt képez a levéltári anyagban. 1815-ben a Bécsi Kongresszus Raguzát a Habsburg Birodalomnak ítélte, majd az I. világháborút követően 1918-ban a Szerb–Horvát–Szlovén (1929-től Jugoszláv) Királysághoz csatolták. 1941-ben a Független Horvát Köztársaság része lett, majd olasz megszállás alá került, végül 1944-től a titói Jugoszláviához tartozott. 1991-től a Jugoszlávia felbomlását követő délszláv háborúk során a város (és különösen az Óváros) súlyos pusztítást szenvedett el: a szerb–montenegrói kézben levő egykori jugoszláv haditengerészet hajóinak ágyúí válogatás nélkül szórták a gránátokat a műemlékekre is, a levéltár(ak) épületei is súlyosan megsérültek.

A városban található számos levéltár közül a *Dubrovniki Állami Levéltár* (Državni Arhiv u Dubrovniku) tekinthető az Észak-Balkán közép- és kora újkori történeti forrásait őrző legnagyobb levéltárának. A mintegy ötszáz éves oszmán jelenlét alatt

* A kutatóút valamint a beszámoló az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával valósult meg.

a középkori Szerbia, Zeta vagy Duklja (antik nevén Dioclea, a mai Montenegró), Bosznia írott forrásai szinte teljesen elpusztultak, ezen területek török előtti időszakának döntő részét ezért azon dokumentumok segítségével rekonstruálhatjuk, amelyeket a Raguzai Köztársaság falai között őriztek meg az utókor számára. Magát a levéltárat a (monumentális és gyönyörűen felújított) városfallal övezett óváros Stradun nevű főutcájának végén, talán a legelőkelőbb helyen, a Sponza-palotában találhatjuk. Az épület gótikus és reneszánsz stílusban 1521-re épült fel. Az 1667-es földrengés nem tett kárt benne, így az jól tükrözi egy középkori raguzai palota sajátosságait.

Amikor egy kutató, egy történész levéltári kutatást készít elő – különösen ha a kiszemelt levéltár külföldön található – az internet segítségével igyekszik tájékozódni a kutatás feltételeiről, a levéltár által őrzött anyag hozzáférhetőségéről és kutathatóságáról. A Dubrovniki Állami Levéltár igencsak modern arculatú honlapját böngészve a horvát nyelvet nem beszélők azonnal akadályba ütköznek: a honlap tartalma ugyanis semmilyen idegen nyelvre nincs lefordítva. További probléma, hogy a kutatók számára talán legfontosabb menüpontokra (levéltári anyag leírása, digitalizált állomány stb.) kattintva a „Fejlesztés alatt...” („U izradi...”) felirat fogad bennünket. Fondjegyzéket sajnos nem is találunk a felületen. Két éve már alkalmam nyílt Dubrovnikban kutatni, akkor az *arhinet.arhiv.hr* oldalról letöltöttem egy általános, minden horvátországi levéltárat felölelő, 2006-ban készült fond- és állagjegyzéket, ez a központi levéltári portál viszont jelen beszámoló megírásakor már nem elérhető. Kérésre a levéltárak dolgozói azonban el tudják küldeni pdf-formátumban ezt az összlevéltári fondjegyzéket. E digitális kötet Dubrovniki Állami Levéltárról szóló fejezetében a levéltár általános adatainak, rövid történetének és a levéltári anyagról, valamint magáról a levéltárról szóló szakirodalomnak a felsorolása után következik a fondok leírása. A magyar fondfőcsoportnak megfelelő leírási szintet nagybetűvel (A-tól M-ig), a fondot és az állagot római számokkal jelölik; a leírásban ponttal választják el az egyes szinteket (az egykori Jugoszlávia utódállamaiban az iratok strukturálása jelentősen eltér a magyar rendszertől). A jegyzék felépítése hasonlatos a magyarországihoz: a betűvel ellátott fondfőcsoport neve alatt a fond neve, alatta az állag szerepel, amelynek száma után az állag elnevezése következik horvát és latin nyelven, ezt követi az évkör és a terjedelem.

Ekképpen tájékozódva a levéltári anyag felépítését illetően március 12-én kezdtem meg a kutatást a levéltárban, a tanulmányút során a kommunikáció nyelveként végig a horvátot használtam. A kutatóterem minden munkanapon 8.15 és 15 óra között, szombaton 8.15 és 13 óra között fogadja a kutatókat. A beiratkozás egy adatlap kitöltésével nagyon gyorsan történik. A kutatószolgálat asztalán sorakoznak a különböző kéréslapok és számítógépről kinyomtatott, spirállal összefűzött levéltári segédletek, amelyek némiképp már eltérnek az internetről letöltött 2006-os jegyzéktől. A kitöltött kéréslap leadása után nagyjából 10 perc múlva a kért 13–15. századi iratok már a zöld filcborítású kutatói asztalomon voltak. Hatalmas élményt jelentett,

hogy minden középkori iratot (így például pápai bullákat, vagy Kulin boszniai bán azon kétnyelvű, bosančica írásmóddal és latinul 1189-ben kiadott oklevelét, amelynek szláv nyelvű részében először van leírva a Dubrovnik – és nem Ragusa – elnevezés) eredetiben, kesztyű nélkül vehetem kézbe, ami persze állományvédelmi szempontból nem a legjobb megoldás. A kikért irat áttanulmányozása után azonnal kérhető és meg is kapható a következő adag dokumentum. A kutatószolgálati személyzet mindvégig nagyon kedves és segítőkész volt velem és a többi (egyőtől egyig horvát) kutatóval egyaránt. Ahhoz képest, hogy milyen mennyiségű és jelentőségű iratanyagot őriz a Dubrovnikai Állami Levéltár, egyáltalán nem volt zsúfolt a kutatóterem, egyszerre általában ketten-hárman ültünk benn. A források döntő többsége latin, illetve olasz (dalmát) nyelvű, de a levéltár jelentős számú ószláv és oszmán-török dokumentumot is őriz. Csak az 1808 után keletkezett iratok fénymásolása engedélyezett, a fotójegy napidíja 100 horvát kuna, ami nagyjából 4000 forintnak felel meg. A kutatóterem légköre kellemes, a levéltár belső, kővel borított, domborművekkel díszített udvara pedig a Trónok harca-sorozat kedvelőinek lehet ismerős: itt játszódna ugyanis a filmbéli Királyvár királyi palotájának egyes belső jelenetei. Összességében elmondható, hogy az Észak-Balkán legnagyobb és legfontosabb levéltára, a Dubrovnikai Állami Levéltár kutatóbarát és jól használható intézmény. Nagyon jelentős és hatalmas mennyiségű iratanyagot őriz, amelyhez a gördülékeny kiszolgálást követően nagyon gyorsan hozzáférhet a kutató. A levéltári honlap információtartalma hagy némi kívánnivalót maga után, és a segédleteket illetően is lehet hiányérzetünk, azt viszont ki kell emelnem, hogy a levéltár láthatóan mindent megtesz a levéltári anyag minél szélesebb körű feldolgozásának érdekében.

1. A dubrovnikai levéltár kutatóterme

Kutatási témám kapcsán már kiutazásom előtt felvettem a kapcsolatot a *dubrovniki egyházmegyei, a ferences és a domonkos rendi levéltárakkal* is: mindhárom intézményből készségesen és gyorsan válaszoltak. Az érseki levéltár jelezte, hogy az 1667-es földrengéskor (a székesegyházzal és a kapcsolódó épületekkel együtt) a középkori iratanyag döntő része elpusztult, a fennmaradt iratokat az Állami Levéltár őrzi. A dubrovniki domonkos rendházban sajnos szintén nem maradtak fenn a középkori boszniai egyházra vonatkozó iratok, viszont nagyon szívélyes válaszukban egy hosszú szakirodalmi listát ajánlottak a témával kapcsolatban.

A dubrovniki ferences rendház levéltárából frater Stipe Nosić válaszában egy 14. századi ferences kéziratkötetet és egy szintén 14. századi breviáriumot ajánlott figyelmembe, amelyekben található boszniai ferencesekre vonatkozó jegyzetek. Az iratba való betekintésre a ferences rendházban nyílt lehetőségem, amely az óváros főutcáján, a Stradunon áll, rögtön a városfal hatalmas főkapuja mellett. Frater Nosić már előkészítette a szépen restaurált és tudományosan – paleográfiai, művészettörténeti és egyháztörténeti szempontból is – leírt iratokat, amelyeket kedvemre forgathattam, fotózhattam.

Mind az állami, mind az egyházi levéltárak kutatása során tapasztaltak után elmondható, hogy a dubrovniki levéltárakban gördülékenyen zajlik és kiemelt fontosságú a kutatók gyors és zökkenőmentes kiszolgálása, ami ellensúlyozza a honlap tájékoztatói és a segédletek terén tapasztalt hiányosságokat.

2. A Sponza-palota,
a Dubrovniki Állami Levéltár épülete